

Marek Strzała

id <https://orcid.org/0000-0003-1341-3464>

UNIwersytet Jagielloński

id <https://ror.org/03bqmcz70>

Cywilnoprawna odpowiedzialność przełożonego kościelnego za działania podwładnego w świetle prawa polskiego

Zagadnienie odpowiedzialności przełożonego kościelnego za działania podwładnego można rozpatrywać na gruncie prawa kanonicznego oraz prawa cywilnego (świeckiego). Oba systemy prawne nie tylko są względem siebie autonomiczne¹, lecz także posługują się różnymi, właściwymi sobie instytucjami prawnymi oraz pojęciami, które pomimo podobieństwa czy występowania tych samych terminów mogą mieć odmienną treść. Rozpatrując zasady odpowiedzialności w świetle prawa polskiego, na wstępie należy zauważyć, że odpowiedzialność za cudze czyny jest możliwa bądź w ramach tzw. reżimu kontraktowego bądź tzw. reżimu deliktowego. W ramach odpowiedzialności (w uproszczeniu) *ex contractu* odpowiedzialność taka może mieć miejsce albo gdy zobowiązanie przełożonego kościelnego wprost polega na zaciągnięciu odpowiedzialności za działania podwładnego², albo gdy odpowiedzialność ta wynika ubocznie z wykonywania własnego zobowiązania

¹ Zob. W. Uruszczak, *Recepcja prawa kanonicznego w obowiązującym prawie polskim*, „Annales Canonici” 2007 nr 3, s. 9; J. Krukowski, *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 1993, s. 82; J. Krukowski, *Autonomia i niezależność Kościoła i wspólnoty politycznej*, „Kościół i Prawo” 1985, nr 4, s. 53–54; W. Adamczewski, B. Trzeciak, *Konkordat polski – po ratyfikacji*, „Palestra” 1998 nr 7–8, s. 74.

² Przypadek ten jest regulowany przede wszystkim przepisami o ubezpieczeniach o odpowiedzialności cywilnej i w przypadku przełożonych kościelnych bądź nie występuje w praktyce, bądź nie nasyca szczególnych trudności interpretacyjnych związanych z zastosowaniem do sytuacji przełożonego kościelnego i podwładnego.

przełożonego przy udziale podwładnego³. Odpowiedzialność ta, oparta na odpowiedzialności odszkodowawczej z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania (art. 471 k.c.), według szeroko podzielanego poglądu ogranicza się wyłącznie do odpowiedzialności za szkodę majątkową i nie obejmuje szkody niemajątkowej (tzw. krzywdy)⁴. W ramach odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną *ex delicto* podstawami odpowiedzialności za cudze czyny są art. 417, art. 427, art. 429 i art. 430 k.c.⁵. W ostatnim czasie toczy się dyskusja⁶ odnośnie

3 Klasycznym przykładem takiej sytuacji jest odpowiedzialność przełożonego kościelnego jako pracodawcy podwładnego. W tym zakresie będą mieć zastosowanie najczęściej przepisy prawa pracy, ogólne przepisy w zakresie skutków niewykonania zobowiązań (np. art. 474 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 1740 z późn. zm., dalej: k.c.) oraz przepisy regulujące poszczególne rodzaje umów nazwanych (np. art. 738 § 1 k.c., art. 739 k.c.), które również nie nastręczają szczególnych trudności interpretacyjnych związanych z zastosowaniem do sytuacji przełożonego kościelnego i podwładnego.

4 Zob. m.in. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 grudnia 2004 r., II CK 300/04, OSP 2006, z. 6, poz. 20. Por. jednak: W. Popiołek, *Komentarz do art. 471 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, t. 1, Warszawa 2002, s. 40. Jeśli przyjąć ten pierwszy pogląd, to co do zasady poza zakresem opisywanej podstawy odpowiedzialności byłyby np. czyny podwładnego polegające na wyrządzeniu krzywdy w związku z czynami zabronionymi, w szczególności objętymi rozdziałem XXV kodeksu karnego.

5 Por. J. Dąbrowa, *Odpowiedzialność deliktowa osoby prawnej za winę własną i cudzą*, „*Studia Cywilistyczne*” 1970 nr 16, s. 7n.; M. Nesterowicz, *Odpowiedzialność cywilna Kościoła katolickiego za molestowanie małoletnich przez księży (prawo USA i prawo polskie)*, „*Przegląd Sądowy*” 2014 nr 1, s. 14. Dwie pierwsze podstawy prawne dotyczą odpowiednio odpowiedzialności za szkodę związaną z wykonywaniem władzy publicznej lub szkodę wyrządzoną przez osobę, której z powodu wieku albo stanu psychicznego lub cielesnego winy poczytać nie można. Zasadniczo więc nie dotyczą one odpowiedzialności przełożonego kościelnego za czyny podwładnego. Zob. też A. Sieczych, *Odpowiedzialność odszkodowawcza związków wyznaniowych za przestępstwa seksualne popełnione przez duchownych w USA i w Polsce (casus Kościoła katolickiego)*, „*Państwo i Prawo*” 2017 nr 1, s. 74. Autorka upatruje możliwości zastosowania art. 415 k.c. do odpowiedzialności osób prawnych.

6 Zob. P. Borecki, *Odpowiedzialność kościelnych osób prawnych za czyny pedofilskie duchownego. Uwagi do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2020 r.*, II CSK 124/19, „*Przegląd Sądowy*” 2020 nr 11–12, s. 7–20; W. Dubis, *Komentarz do art. 430 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2019, s. 944; A. Głowacka, *Odpowiedzialność osób prawnych Kościoła katolickiego za czyny niedozwolone*, w: *Varia II*, Wrocław 2015, s. 137n. (Acta Erasmiana, 9); E. Łętowska, *Odpowiedzialność „za” księży – dyskusja ciągle niezakończona*, w: *Czynić postęp w prawie. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Birucie Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*, red. M. Pyziak-Szafnicka, W. J. Katner, Łódź 2017, s. 295n.; E. Łętowska, *Odpowiedzialność Kościoła za szkody wyrządzone przez księży*, „*Państwo i Prawo*” 2015 nr 3, s. 6n.; P. Michowicz, *Pozakanoniczna odpowiedzialność wyższego przełożonego zakonnego*, Kraków 2019, s. 126–139; M. Nesterowicz, *Odpowiedzialność cywilna Kościoła katolickiego za molestowanie małoletnich*, s. 7n.; A. Sieczych, *Odpowiedzialność odszkodowawcza związków wyznaniowych*, s. 71n.; A. Wilk, *Odpowiedzialność kościelnych osób prawnych za szkody*

do możliwości zastosowania tych dwóch ostatnich przepisów dotyczących sytuacji powierzenia wykonania czynności osobie trzeciej do odpowiedzialności przełożonego kościelnego za delikty popełnione przez podwładnego. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie przesłanek tej odpowiedzialności oraz potencjalnych trudności w ich interpretacji w odniesieniu do relacji pomiędzy przełożonym kościelnym a podwładnym.

1. Zasady ogólne odpowiedzialności deliktowej

Jedną z podstawowych zasad odpowiedzialności deliktowej jest odpowiedzialność za działania własne, czego wyrazem jest podstawowy dla odpowiedzialności deliktowej przepis art. 415 k.c., w myśl którego: „Kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia”. Podstawowy charakter powyższej zasady wynika z ogólnych zasad prawa, ale także z systematyki kodeksu cywilnego, regulującego w pierwszej kolejności (w VI tytule III księgi k.c.) odpowiedzialność za czyny własne, a dopiero w dalszej kolejności odpowiedzialność za czyny cudze. Oddawała to także systematyka poprzednio obowiązującego, międzywojennego kodeksu zobowiązań⁷, który w ramach IV rozdziału rozróżniał oddział 1 zatytułowany

wyrządzone wskutek przestępstw seksualnych popełnionych przez duchownych. Glosa do wyroku SN z dnia 31 marca 2020 r., II CSK 124/19, OSP 2020 nr 10, poz. 79. Już po złożeniu niniejszego artykułu do prac redakcyjnych opublikowano prace: W. Lis, *Odpowiedzialność kościelnych osób prawnych za czyny niedozwolone popełnione przez członków duchowieństwa*, w: (Nie)odpowiedzialność cywilnoprawna kościelnych osób prawnych za czyny niedozwolone popełnione przez osoby duchowne, red. P. Sobczyk, Warszawa 2022, s. 11–34; A. Mezglewski, *O nieistnieniu zasady odpowiedzialności zwierzchników kościelnych za szkody deliktowe wyrządzone przez zakonnego nauczyciela religii w oparciu o zobowiązania wynikające ze ślubów posłuszeństwa: rozważania na tle wyroku z dnia 31 marca 2020 r. (II CSK 124/19)*, w: (Nie)odpowiedzialność cywilnoprawna kościelnych osób prawnych, s. 11–34; H. Pietrzak, *Odpowiedzialność odszkodowawcza kościelnych osób prawnych za czyny przestępne popełnione przez ich członków*, w: (Nie)odpowiedzialność cywilnoprawna kościelnych osób prawnych, s. 35–64; L. Świto, *Odpowiedzialność diecezji i parafii za delikty popełnione przez duchownego wobec małoletniego. Glosa krytyczna do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 6 września 2022 roku (I CSKP 466/22)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 27 (2024), s. 347–360, <https://doi.org/10.31743/spw.16616>; J. Taczkowska-Olszewska, *Odpowiedzialność odszkodowawcza kościelnych osób prawnych za czyny przestępne popełnione przez ich członków: uwagi na tle stosowania art. 430 kodeksu cywilnego*, w: (Nie)odpowiedzialność cywilnoprawna kościelnych osób prawnych, s. 85–112; P. Majer, *Kanoniczna odpowiedzialność biskupa w związku z czynami podległymi mu duchownych. Przestępstwa seksualne wobec małoletnich*, Kraków 2023.

7 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań, Dz. U. Nr 82, poz. 598 z późn. zm.

Odpowiedzialność za własne czyny oraz oddział 3 zatytułowany Odpowiedzialność za cudze czyny. Przywołana zasada pociąga za sobą konieczność spełnienia kilku warunków. Po pierwsze, aby doszło do odpowiedzialności za cudze czyny niezbędne jest istnienie szczególnej podstawy prawnej takiej odpowiedzialności. Po drugie, przesłanki tej odpowiedzialności w myśl zasady *exceptiones non sunt extendæ* powinny być interpretowane ściśle i w razie wątpliwości rozstrzygane na korzyść zasady ogólnej. Podstawowe znaczenie ma także oparcie odpowiedzialności deliktowej na zasadzie winy, co również zostało wyrażone w art. 415 k.c. Oznacza to, że w braku regulacji szczególnej domniemuje się, że zawinienie jest warunkiem odpowiedzialności, a przypisanie odpowiedzialności w braku winy wymaga szczególnej podstawy prawnej. Ponadto podstawa taka, jako wyjątek od ogólnej zasady winy, powinna być również wykładana w sposób zawężający.

2. Odpowiedzialność z tytułu tzw. winy w wyborze (art. 429 k.c.)

Różnica pomiędzy analizowanymi podstawami odpowiedzialności zachodzi przede wszystkim w tym, że pierwsza (art. 429 k.c.) dotyczy sytuacji, w której brak podlegania przez wykonawcę kierownictwu powierzającego (odpowiedzialność na zasadzie tzw. winy w wyborze), zaś druga (art. 430 k.c.) reguluje sytuację powierzenia wykonania czynności osobie trzeciej, która podlega kierownictwu powierzającego (odpowiedzialność tzw. zwierzchnika), co stanowi przykład regulacji szczególnej względem hipotezy art. 429 k.c.⁸. Wbrew pierwszej językowej intuicji, przełożony kościelny może być (teoretycznie) odpowiedzialny za działania podwładnego w oparciu o przepis wprowadzający odpowiedzialność w przypadku powierzenia wykonania czynności osobie trzeciej, która nie podlega kierownictwu przełożonego kościelnego. Jest to konsekwencja faktu, że kierownictwo w rozumieniu przepisu

⁸ Zob. zwłaszcza P. Machnikowski, *Odpowiedzialność za wykonawcę powierzonej czynności*, w: *System prawa prywatnego*, red. Z. Radwański, A. Olejniczak, t. 6: *Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2018, s. 469–470, nb. 218–219; por. W. Czachórski, *Czyny niedozwolone*, w: *System prawa cywilnego*, t. 3, cz. 1: *Prawo zobowiązań. Część ogólna*, red. nacz. W. Czachórski, red. tomu Z. Radwański, Wrocław 1981, s. 568; I. Długoszewska-Kruk, *Komentarz do art. 429 k.c.*, w: *Kodeks cywilny: komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2019, s. 1000, teza 3; M. Safjan, *Komentarz do art. 429 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, t. 1, Warszawa 2018, s. 1504, nb. 10; M. Wałachowska, *Komentarz do art. 429 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Habdas, M. Fras, t. 3, Warszawa 2018, s. 476, teza 15; M. Zelek, *Komentarz do art. 429 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Gutowski, t. 3, Warszawa 2019, s. 701, teza 2 i s. 703, teza 7.

art. 430 k.c. nie musi być tożsame z podporządkowaniem wynikającym z prawa kanonicznego⁹.

Zgodnie z przedmiotowym art. 429 k.c. kto powierza wykonanie czynności drugiemu, ten jest odpowiedzialny za szkodę wyrządzoną przez sprawcę przy wykonywaniu powierzonej mu czynności, chyba że nie ponosi winy w wyborze, albo że wykonanie czynności powierzył osobie, przedsiębiorstwu lub zakładowi, które w zakresie swej działalności zawodowej trudnią się wykonywaniem takich czynności. Jako przesłanki odpowiedzialności na podstawie przywołanego przepisu wskazuje się: powierzenie czynności, winę w wyborze powierzającego czynność (przy czym powierzenie czynności profesjonalście będzie wyłączać odpowiedzialność), adekwatny związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy wyborem a wyrządzeniem szkody, szkodę wyrządzoną przez sprawcę w ramach adekwatnego związku przyczynowo-skutkowego oraz wyrządzenie szkody przy wykonywaniu powierzonej czynności¹⁰. Trudności interpretacyjne związane z sytuacją przełożonego kościelnego będą dotyczyć najczęściej przesłanki powierzenia, winy w wyborze oraz wyrządzenia szkody przy wykonywaniu powierzonej czynności.

2.1. Powierzenie

Zarówno na gruncie art. 429 k.c., jak i art. 430 k.c. podstawową przesłanką odpowiedzialności jest „powierzenie” wykonania czynności innej osobie. Zwrot ten, wydawałoby się intuicyjny, nastrocza jednak wielu trudności. Pewnych wskazówek mogłaby teoretycznie dostarczyć wykładnia językowa¹¹. Wydaje się jednak, że nie w każdym przypadku potoczne rozumienie powierzenia będzie tożsame z powierzeniem w rozumieniu przepisów o odpowiedzialności deliktowej¹². Podpowiedzi co do

⁹ Tak będzie przykładowo w razie ogólnego podporządkowania przy braku możliwości sprawowania kontroli – zob. niżej.

¹⁰ Por. I. Długoszewska-Kruk, *Komentarz do art. 429 k.c.*, s. 998, teza 1; W. Dubis, *Komentarz do art. 429 k.c.*, s. 942–943.

¹¹ Zob. powierzyć: „1. zlecić coś komuś do wykonania, zlecić jakąś funkcję; poddać coś czyjejs władzy, kompetencji [...] 2. polecić coś albo kogoś czyjejs opiece, dać coś komuś w zaufaniu do dyspozycji, na przechowanie; zawierzyć [...] 3. ujawnić, wyznaczyć coś poufnie; zwierzyć [...]” (*Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 2, Warszawa 1979, s. 868). Por. M. Zelek, *Komentarz do art. 429 k.c.*, s. 701, teza 2.

¹² Przykładowo powierzenie w myśl art. 227 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 403 z późn. zm.) przez Sejm danej osobie funkcji Prezesa Narodowego Banku Polskiego nie oznacza, że Skarb Państwa – Kancelaria Sejmu ponosi odpowiedzialność cywilnoprawną z tego tytułu za czyny niedozwolone wyrządzone przez tę osobę w ramach sprawowanej

criterium divisionis prawnie relewantnego powierzenia w rozumieniu przepisów o deliktach od powierzenia w rozumieniu potocznym dostarcza sam k.c. w art. 738 § 1 i 2 k.c., w których występuje termin „powierzenie” w kontekście wykonania zlecenia przez osobę trzecią, która określono *expressis verbis* zastępcą¹³. Zatem w myśl zakazu wykładni homonimicznej¹⁴ powierzeniem w myśl art. 429–430 k.c. jest polecenie wykonania czynności niejako „za kogoś”¹⁵. Innymi słowy różnica pomiędzy „powierzeniem” w rozumieniu art. 429–430 k.c. a innymi przypadkami „powierzenia” wynika z tego, w czym interesie powierzana czynność ma być dokonana (powierzający zamiast wykonać sam czynność, by osiągnąć zamierzony cel, powierza jej wykonanie innej osobie, która go w tym zastępuje). Nie stanowią zatem „powierzenia” w rozumieniu art. 429–430 k.c. nakazy czy obowiązki religijne nakładane w ramach funkcjonowania wspólnot religijnych, których celem nie jest zastępstwo osoby polecającej¹⁶. Dodatkowo w przypadku czynności duszpasterskich, można wskazać, że zgodnie z prawem kanonicznym czynności te nie

funkcji. Tak samo nie prowadzi do odpowiedzialności Skarbu Państwa sytuacja, w której doszło do czynu niedozwolonego wyrządzonego dziecku przez rodzica, któremu sąd powierzył wykonywanie nad nim władzy rodzicielskiej, które to literalne „powierzenie” przewiduje art. 107 § 2 Ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. Nr 9 poz. 59 [dalej: k.r.o.].

¹³ Zob. też P. Machnikowski, *Odpowiedzialność za wykonawcę*, s. 468, który używa także pojęcia „usługi”.

¹⁴ Zob. K. Opałek, J. Wróblewski, *Zagadnienia teorii prawa*, Warszawa 1969, s. 247. Zob. też: A. Kotowski, *Z problematyki metody interpretacji językowo-logicznej – uwagi na gruncie dekodowania znaczenia prawno-karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2015 nr 6, s. 117.

¹⁵ W uzasadnieniu wyroku Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 1977 r., I CR 444/77 wskazuje się, że dzięki powierzeniu dochodzi do rozszerzenia działalności powierzającego.

¹⁶ Stąd np. nie jest powierzeniem w tym znaczeniu powierzenie wykonywania władzy rodzicielskiej jednemu z rodziców przez sąd rodzinny, gdyż rodzic ten nie zastępuje w tym przypadku w wykonywaniu tej czynności sądu. Tak samo spowiednik nie odpowiada za szkodę polegającą na uszkodzeniu parapetów okien, wyrządzoną przez penitenta, któremu w ramach pokuty (kan. 981 *Kodeksu prawa kanonicznego promulgowanego przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 r. Zaktualizowany przekład na język polski, zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski*, Poznań 2022, dalej: KPK) zalecono odmalować ścianę budynku wcześniej oblaną przez niego farbą. Spowiednik nie powierza w rozumieniu art. 429–430 k.c. wykonania pokuty, gdyż penitent nie zastępuje spowiednika w jej wykonaniu. Podobnie ogólny nakaz uczestnictwa w nabożeństwach w tzw. święta nakazane, obowiązujący w Kościele katolickim, nie oznacza odpowiedzialności tego Kościoła jako osoby prawnej za czyn niedozwolony w postaci kradzieży dokonanej przez wiernego w trakcie nabożeństwa. Odpowiedzialności nie powinien także ponosić proboszcz w przypadku szkody spowodowanej wypadkiem komunikacyjnym przez wiernego zmierzającego do kościoła, aby zrealizować powszechny obowiązek uczestnictwa w niedzielным nabożeństwie. Również nałożenie przez prawo kanoniczne (kan. 872 zd. 2 KPK) na chrześnego obowiązkowi towarzyszenia w chrześcijańskim

są wykonywane wskutek zastępowania przełożonego kościelnego, gdyż są one obowiązkiem własnym duchownych (kan. 276 § 2 n. 1 KPK).

2.2. Wina w wyborze

Drugą przesłanką odpowiedzialności na gruncie art. 429 k.c. jest tzw. wina w wyborze powierzającego czynność, przy czym odpowiedzialność wyłącza również powierzenie czynności osobie, przedsiębiorstwu lub zakładowi, które w zakresie swej działalności zawodowej trudnią się wykonywaniem takich czynności. Zaistnienie tej przesłanki w odniesieniu do przełożonego kościelnego będzie jednak ograniczone. Powierzenie przez przełożonego kościelnego w swoim zastępstwie jakiejś czynności podwładnemu najczęściej będzie dotyczyć kwestii wchodzących w zakres czynności związanych ze stanem duchownym. Ponieważ podwładny, będący duchownym, z natury rzeczy trudni się wykonywaniem tego rodzaju czynności, zostanie wyłączona odpowiedzialność na gruncie omawianego przepisu. Wskutek tej przesłanki odpowiedzialności art. 429 k.c. mógłby znaleźć zastosowanie wyłącznie wówczas, gdyby przełożony kościelny powierzył podwładnemu wykonanie czynności, która nie mieści się w zakresie czynności „zawodowo” wykonywanych przez duchownego. Zastosowanie przepisu art. 429 k.c. do odpowiedzialności przełożonego kościelnego za działania podwładnego może prowadzić do nieoczywistych konsekwencji. Mianowicie, nawet oczywista wina przełożonego kościelnego w wyborze osoby do wykonania powierzonej czynności wchodzącej w zakres funkcji duchownego nie spowoduje odpowiedzialności na gruncie omawianego przepisu, o ile zastępca będzie się zawodowo trudnić wykonywaniem tych funkcji. Jak się bowiem wskazuje, powierzenie tzw. profesjonalście stanowi osobną przesłankę egzoneracyjną, jako że zwrot „albo” użyty w art. 429 k.c. oznacza alternatywę zwykłą¹⁷.

wtajemniczeniu chrześniakowi nie oznacza odpowiedzialności na gruncie art. 429–430 k.c. za czyny niedozwolone wyrządzone przez chrestnego swojemu chrześniakowi.

¹⁷ Zob. W. Dubis, *Komentarz do art. 429 k.c.*, s. 942–943. W przypadku powierzenia czynności tzw. profesjonalście autor upatruje przesłanki wyłączającej związek przyczynowo-skutkowy między wyborem wykonawcy a szkodą. Por. jednak stanowisko, w myśl którego nie prowadzi to do wyłączenia odpowiedzialności, lecz jedynie do przerzucenia ciężaru dowodu winy w wyborze na poszkodowanego: M. Safjan, *Komentarz do art. 429 k.c.*, s. 1503, nb. 6. Zob. też: M. Zelek, *Komentarz do art. 429 k.c.*, s. 705–706, nb. 12. Z orzecznictwa za poglądem, że powierzenie tzw. profesjonalście wyłącza odpowiedzialność nawet w przypadku istnienia winy w wyborze wykonawcy zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 27 września 2018 r., I ACA 236/18.

Nawet jeśli przyjąć, że opisana wyżej przesłanka wyłączenia odpowiedzialności w danym układzie okoliczności nie będzie mieć zastosowania, warunkiem odpowiedzialności przełożonego kościelnego będzie zaistnienie tzw. winy w wyborze, która skutkowałą wyrządzeniem szkody. Uczynienie zadość staranności wyboru, w szczególności uwzględnienie wykształcenia czy doświadczenia, wyłącza odpowiedzialność z tego tytułu¹⁸. W konsekwencji co do zasady powierzenie wykonania czynności przez przełożonego kościelnego, w przypadku powierzenia jej osobie duchownej legitymującej się kwalifikacjami do jej wykonania, wyłączać będzie winę, a tym samym odpowiedzialność cywilną za wyrządzoną szkodę.

2.3. Wyrządzenie szkody przy wykonywaniu powierzzonej czynności

Przesłanka wyrządzenia szkody przy wykonywaniu powierzzonej czynności wywoływała kontrowersje już poprzednio. Jeszcze do niedawna zgodnie z orzecnictwem Sądu Najwyższego odpowiedzialność na gruncie art. 430 k.c. rodziło wyrządzenie szkody wyłącznie przy wykonywaniu powierzzonej czynności, a nie jej wyrządzenie tylko przy sposobności lub przy okazji jej wykonywania¹⁹. W pewnym związku z przedstawionym wyżej argumentem wykładni systematycznej łączącym powierzenie, o którym mowa w art. 429 i 430 k.c. z zastępstwem, o którym mowa

¹⁸ Por. M. Zelek, *Komentarz do art. 429 k.c.*, s. 704, nb. 10; M. Safjan, *Komentarz do art. 429 k.c.*, s. 1504–1505, nb. 7.

¹⁹ Wśród wielu można przytoczyć fragment zapadłego jeszcze na gruncie art. 145 kodeksu zobowiązań (odpowiednika obecnych art. 429–430 k.c.) i wielokrotnie cytowanego uzasadnienia wyroku Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 1960 r., I CR 929/59, OSN 1961, nr 3, poz. 69: „Słusznie skarżący zarzuca, że nabranie przez robotnika zaprawy na kielnię i rzucenie umyślnie tej zaprawy na dziewczynę, co ustalił Sąd Wojewódzki, nie ma w rozumieniu art. 145 k.z. związku z powierzoną robotnikowi pracą, albowiem tego rodzaju przestępstwo zostało popełnione jedynie przy okazji wykonywania pracy i nie pozostaje w związku z wykonywaniem powierzzonej pracy, będąc jedynie złośliwym wybrykiem skierowanym przeciwko osobie postronnej”. Z nowszej judykatury można zacytować np. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 1999 r., II CKN 324/98: „Dla przyjęcia odpowiedzialności pozwanej Spółki (art. 430 k.c.) potrzebne byłoby wykazanie, że pozwany L. S. wyrządził powodowi szkodę przy wykonywaniu czynności powierzonych mu przez Spółkę, a nie przy okazji tych czynności (tak zresztą twierdzi sam skarżący)”. Zob. też m.in.: orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 27 stycznia 1970 r., III CRN 535/69, IP 1970, nr 9–10, poz. 3; uchwałę pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 1971 r., III CZP 33/70, OSNCP 1971, nr 4, poz. 59; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 2005 r., V CK 396/05, Pr. Bank. 2006, nr 11, s. 16. Przeglądu poglądów judykatury i doktryny dokonał: J. M. Kondek, *W sprawie wykładni pojęcia „przy wykonywaniu czynności” na gruncie art. 430 k.c.*, „Forum Prawnicze” 2019 nr 1, s. 17n. Por. I. Długoszewska-Kruk, *Komentarz do art. 429 k.c.*, s. 999; M. Zelek, *Komentarz do art. 429 k.c.*, s. 701–702, nb. 4 i 5.

w art. 738 § 1 i 2 k.c., pozostaje orzeczenie²⁰, zapadłe już na gruncie obecnego kodeksu cywilnego, w uzasadnieniu którego wskazano, że do wyrządzenia szkody przy wykonywaniu powierzonych czynności dochodzi, o ile osoba działała w granicach umocowania do wykonywania danej czynności lub czynności określonego rodzaju. Przyjmuje się, że warunkiem odpowiedzialności jest istnienie związku funkcjonalnego²¹, określonego przez cel podejmowanego działania, a więc taka zależność, która sprawia, że wyrządzenie szkody następuje przy wykonywaniu czynności, a nie tylko przy okazji jej wykonywania²². W odniesieniu do wyznaczonych osób prawnych przyjęto przykładowo, że uderzenie osoby trzeciej przez osobę sprząającą teren kościelny w trakcie czynności porządkowych pozostawało poza celem powierzonych czynności²³. W tym kontekście, nawet jeśli hipotetycznie przyjąć, że mogą one stanowić przedmiot powierzenia w rozumieniu art. 429 i 430 k.c., wykonywanie obowiązków kapłańskich, takich jak modlitwa, sprawowanie obrzędów religijnych czy udzielanie sakramentów (kan. 276 § 2 KPK), w przedstawionym wyżej ujęciu, delikt byłby raczej popełniony przy okazji ich wykonywania, a nie „przy ich wykonywaniu”, co prowadziłoby do wniosku o braku odpowiedzialności przełożonego kościelnego²⁴.

20 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 grudnia 1971 r., III CRN 402/71, OSNCP 1972, Nr 6, poz. 115.

21 Piotr Machnikowski wskazuje, że „zakres zachowań wykonawcy uzasadniających odpowiedzialność powierzającego musi być w jakiś sposób ograniczony i kryterium, zgodnie z którym odpowiedzialność rodziłyby tylko te zachowania, które zostały podjęte **w celu wykonania** [podkr. za oryg.] powierzonych czynności, wydaje się dawać największe szanse na słuszne rozstrzygnięcie” (P. Machnikowski *Odpowiedzialność za wykonawcę*, s. 472–473, nb. 22).

22 Zob. zwłaszcza M. Zelek, *Komentarz do art. 429 k.c.*, s. 702–703, nb. 5; także: W. Czachórski, *Czyny niedozwolone*, s. 5575; M. Safjan, *Komentarz do art. 429 k.c.*, s. 1504, nb. 4; M. Wałachowska, *Komentarz do art. 429 k.c.*, s. 474, teza 2. W orzecznictwie wskazano jednak, że w zakresie poszukiwania kryterium służącego do oceny tego, czy szkoda została wyrządzona „przy wykonywaniu” powierzonych czynności, decydującego znaczenia nie może mieć cel działania podwładnego, inny niż oczekiwania przełożonego i poszkodowanego. Tak m.in.: wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 30 października 2012 r., V ACa 436/12, LEX nr 1236645.

23 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 4 grudnia 2008 r., I ACa 388/08, LEX nr 1488573.

24 Por. J. M. Kondek, *W sprawie wykładni pojęcia*, s. 31–32. W literaturze wskazywano przykład lekarza zatrudnionego w jednostce służby zdrowia, który w zakresie czynności z dziedziny sztuki lekarskiej dysponuje samodzielnością, co wyklucza odpowiedzialność na zasadzie art. 430 k.c. wobec braku stosunku zależności, przy pozostawieniu odpowiedzialności na podstawie tego przepisu zakładu służby zdrowia co do czynności organizacyjnych, odnośnie do których istnieje stosunek podporządkowania. Zob. W. Czachórski, *Czyny niedozwolone*, s. 568 i 572–573. Przenosząc to na grunt odpowiedzialności przełożonego kościelnego za działania podwładnego, można np. wskazać, że podwładny, wykonując czynności duchowne, posiada również duży stopień samodzielności, co w odpowiednim

W ostatnim czasie niekiedy ujmuje się przesłankę popełnienia deliktu „przy wykonywaniu” powierzonej czynności inaczej. W jednym z ostatnich orzeczeń Sąd Najwyższy odszedł od wyżej opisanej, utrwalonej linii orzecznictwa i przyjął, że wykładni pojęcia „przy wykonywaniu” powierzonej czynności należy dokonywać z zastosowaniem koncepcji adekwatnego związku przyczynowego pomiędzy powierzeniem czynności a działaniem podwładnego, w wyniku którego osobie trzeciej została wyrządzona szkoda²⁵.

Jeszcze szerzej ujmuje się to niekiedy w literaturze, wskazując na generalną odpowiedzialność instytucji kościelnych za duchownych, na skutek przyjęcia, że wyrządzenie szkody „przy wykonywaniu” powierzonej czynności ma miejsce, gdy wykonawca wykorzystuje ułatwienia, jakie łączą się ze sprawowaną funkcją, gdy niewłaściwie wykorzystuje margines swobody pozostawionej mu przy sprawowaniu funkcji²⁶. Za takim ujęciem ma przemawiać w szczególności gwarancyjna funkcja odpowiedzialności zwierzchnika²⁷. Pogląd ten spotkał się ze słuszną krytyką przedstawicieli doktryny, wskazujących, że przy takim ujęciu dochodzi do utożsamienia wypracowanego i szeroko przyjmowanego rozróżnienia na czyny popełnione „przy wykonywaniu” czynności powierzonej oraz czyny popełnione

zakresie wyłączałoby w świetle przytoczonego poglądu odpowiedzialność przełożonego kościelnego formułowaną w oparciu o art. 430 k.c. Obecnie dominuje jednak odmienna interpretacja art. 430 k.c. Zob. P. Machnikowski, *Odpowiedzialność za wykonawcę*, s. 477–477, nb. 232.

²⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2020 r., II CSK 124/19, OSNC 2021, nr 1, poz. 4. W orzeczeniu tym przyjęto odpowiedzialność wyznaniowej osoby prawnej za delikt podwładnego duchownego przeciwko wolności seksualnej na szkodę małoletniego. Sąd Najwyższy w tym orzeczeniu przyjął bardzo szeroką interpretację pojęcia „przy wykonywaniu” powierzonej czynności, twierdząc, że „zwierzchnik nie może bronić się zarzutem, iż podwładny ucząc, lecząc, ratując, opiekując się, czy wykonując obowiązki duchownego, dopuścił się wykorzystania seksualnego nie przy wykonywaniu powierzonej czynności uczenia, leczenia, ratowania, opieki, posługi kapłańskiej, lecz tylko przy ich sposobności”. Przy tak szerokim ujęciu każde powierzenie czynności drugiemu w ramach relacji podporządkowania może prowadzić do odpowiedzialności za niemalże każdy delikt podwładnego. Jak słusznie zauważono w doktrynie, zachodzące w stanie faktycznym będącym podstawą cytowanego orzeczenia prywatne korepetycje udzielane przez duchownego czy prywatne wyjazdy z małoletnią nie mieściły się w zakresie czynności powierzonych. Zob. A. Wilk, *Odpowiedzialność kościelnych osób prawnych*, s. 56–57.

²⁶ Por. E. Łętowska, *Odpowiedzialność „za” księży*, s. 297–298 i 302–303; E. Łętowska, *Odpowiedzialność Kościoła za szkody*, s. 7 i 17–18; M. Nesterowicz, *Odpowiedzialność cywilna Kościoła katolickiego za molestowanie małoletnich*, s. 15–16.

²⁷ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 2 października 2018 r., I ACA 539/18, LEX nr 2593664; P. Machnikowski, *Odpowiedzialność za wykonawcę*, s. 470–471, nb. 220; E. Łętowska, *Odpowiedzialność Kościoła za szkody*, s. 10.

„przy okazji” ich wykonywania, jak też do pominięcia związku funkcjonalnego z interesem powierzającego²⁸.

3. Odpowiedzialność z tytułu tzw. zwierzchnictwa (art. 430 k.c.)

Jak wskazano powyżej, art. 429 k.c. z uwagi na przesłanki odpowiedzialności, w szczególności oparcie jej na zasadzie winy i możliwość wyłączenia odpowiedzialności w przypadku powierzenia jej wykonania tzw. profesjonalście, rzadko mógłby stanowić podstawę odpowiedzialności cywilnoprawnej przełożonego kościelnego za czyny podwładnego. *Prima facie* częściej podstawą takiej odpowiedzialności mógłby być art. 430 k.c., zgodnie z którym, kto na własny rachunek powierza wykonanie czynności osobie, która przy wykonywaniu tej czynności podlega jego kierownictwu i ma obowiązek stosować się do jego wskazówek, ten jest odpowiedzialny za szkodę wyrządzoną z winy tej osoby przy wykonywaniu powierzonej jej czynności. W konsekwencji za przesłanki odpowiedzialności na podstawie przywołanego przepisu uważane są: powierzenie czynności innej osobie; powierzenie „na własny rachunek”; podleganie kierownictwu powierzającego i obowiązek stosowania się do wskazówek powierzającego przy wykonywaniu czynności; wyrządzenie szkody przy wykonywaniu powierzonej jej czynności; wina podwładnego; szkoda wyrządzona przez sprawcę w ramach adekwatnego związku przyczynowo-skutkowego²⁹. Trudności interpretacyjne związane z sytuacją przełożonego kościelnego będą dotyczyć najczęściej przesłanki powierzenia, powierzenia „na własnych rachunek”, obowiązku podlegania kierownictwu powierzającego i obowiązku stosowania się do wskazówek powierzającego przy wykonywaniu czynności oraz wyrządzenia szkody przy wykonywaniu powierzonej czynności³⁰.

Rozważając jednak przesłanki odpowiedzialności na gruncie art. 430 k.c., należy mieć na względzie następujące okoliczności. Przywołany przepis nie tylko dotyczy

²⁸ W. Dubis, *Komentarz do art. 430 k.c.*, s. 944. Zob. też: A. Głowacka, *Odpowiedzialność osób prawnych Kościoła katolickiego*, s. 152.

²⁹ Por. I. Długoszewska-Kruk, *Komentarz do art. 430 k.c.*, w: *Kodeks cywilny: komentarz*, red. M. Załucki, s. 1000, teza 1; W. Dubis, *Komentarz do art. 430 k.c.*, s. 943–944; M. Safjan, *Komentarz do art. 430 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, t. 1, Warszawa 2018, s. 1506, nb. 3.

³⁰ W odniesieniu do przesłanek powierzenia oraz wyrządzenia szkody przy wykonywaniu powierzonej czynności zob. uwagi poczynione wcześniej.

wyjątkowej w swej naturze odpowiedzialności za cudze czyny, ale dodatkowo wprowadza odpowiedzialność na zasadzie ryzyka, odchodząc od zasadniczej koncepcji odpowiedzialności na zasadzie winy³¹. Powinno to skłaniać do wyjątkowej ostrożności w przypisywaniu odpowiedzialności na podstawie omawianej regulacji i do jej zawężającej interpretacji. Warto zwrócić uwagę, że paralelne regulacje w odniesieniu do odpowiedzialności na zasadzie ryzyka przewidziane w art. 433–436 k.c. we wszystkich przypadkach przewidują okoliczności egzoneracyjne (z użyciem zwrotu „chyba że”). Okoliczności takich brak w treści art. 430 k.c.³², co dodatkowo powinno wpływać na wyjątkowo ostrożne jego stosowanie.

3.1. Powierzenie „na własny rachunek”

Użycie zwrotu „na własny rachunek”, nieobecne w art. 429 k.c., dodatkowo wzmacnia konieczność istnienia związku pomiędzy powierzającym a czynnościami sprawcy. To zaostrzenie kryteriów odpowiedzialności jest zrozumiałe w kontekście faktu, że art. 430 k.c. odchodzi od zasady winy w odpowiedzialności deliktowej i wprowadza odpowiedzialność na zasadzie ryzyka. Przez powierzenie „na własny rachunek” należy rozumieć powierzenie czynności w interesie powierzającego³³.

³¹ Por. W. Czachórski, *Czyny niedozwolone*, s. 526; I. Długoszewska-Kruk, *Komentarz do art. 430 k.c.*, s. 1000, teza 1; W. Dubis, *Komentarz do art. 430 k.c.*, s. 943; M. Wałachowska, *Komentarz do art. 430 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Habdas, M. Fras, t. 3, s. 476, teza 1; M. Zelek, *Komentarz do art. 430 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Gutowski, t. 3, s. 708–709, nb. 1; M. Safjan, *Komentarz do art. 430 k.c.*, s. 1506–1507, nb. 6. Szerzej na temat przypadków odpowiedzialności na zasadzie ryzyka w k.c. zob. m.in.: R. Kubiak, *Przypadki odpowiedzialności cywilnej opartej na zasadach ryzyka*, „*Studia i Materiały Wyższej Szkoły Marketingu i Biznesu w Łodzi*” 2002 nr 9, s. 113n.

³² Zob. W. Dubis, w: *Komentarz do art. 430 k.c.*, s. 943–944; M. Wałachowska, *Komentarz do art. 430 k.c.*, s. 478, teza 8; P. Machnikowski, *Odpowiedzialność za wykonawcę*, s. 475–476, nb. 230. Stanowi to dodatkowy argument za wąską interpretacją wyżej opisanej przesłanki wyrządzenia szkody przy wykonywaniu powierzonej czynnością w przypadku art. 430 k.c. Trudno się zgodzić z tezą, że założeniem racjonalnego ustawodawcy było wprowadzenie odpowiedzialności za wszelkie czyny osoby pozostającej w stosunku zależności, w tym zwłaszcza za jej tzw. eksces, czyli przekroczenie granic i zasad wykonania powierzonej czynności. Należałoby raczej przyjąć, że wprowadzenie okoliczności egzoneracyjnych w przypadku art. 430 k.c. było w zamiarze ustawodawcy niepotrzebne z uwagi na wąski zakres przesłanek określonych w tym przepisie. Zarazem z uwagi na występowanie tej samej przesłanki wyrządzenia szkody przy wykonywaniu powierzonej czynności zarówno na gruncie art. 429 k.c., jak i 430 k.c., przemawia to także za takim samym, wąskim jej rozumieniem na gruncie tego pierwszego.

³³ M. Safjan, *Komentarz do art. 430 k.c.*, s. 1507–1508, nb. 8–9; M. Wałachowska, *Komentarz do art. 430 k.c.*, s. 479, teza 9 i s. 483, teza 25. Zob. też: wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 1977 r., I CR 444/77.

Ujmując to innymi słowami, warunkiem odpowiedzialności jest powierzenie czynności „w obszarze własnej aktywności powierzającego”³⁴. Jeszcze inaczej: „aby traktować określoną osobę jako przełożonego, nie wystarcza jedynie stwierdzenie, iż w określonym systemie hierarchicznego zwierzchnictwa ma on uprawnienie do kierowania działaniami swych podwładnych, konieczne jest też, aby podwładni działali na jego rzecz”³⁵.

Przenosząc powyższe na grunt relacji pomiędzy podwładnym a przełożonym kościelnym, oznacza to, że do odpowiedzialności przełożonego kościelnego za działania podwładnego nie wystarcza samo istnienie określonej struktury podporządkowania, lecz niezbędne jest jeszcze, by powierzone przez przełożonego działanie następowało na jego rzecz i w jego interesie. Utożsamienie powierzenia czynności w ramach stosunku podporządkowania pomiędzy przełożonym kościelnym a jego podwładnym przy pominięciu przesłanki działania „na rachunek” powierzającego stanowi uproszczenie. Niejednokrotnie bowiem powierzenie czynności przez przełożonego kościelnego nie będzie odbywać się na „własny rachunek” powierzającego. Przykładowo powierzenie nauczania religii katechecie w ramach tzw. *missio canonica* czy powierzenie parafii proboszczowi przez biskupa diecezjalnego nie odbywa się w interesie tego ostatniego i na jego własny rachunek. W pierwszym przypadku realizowany jest głównie interes rodziców, wnioskujących o objęcie ich dzieci lekcjami religii (dodatkowo *missio canonica* ma raczej charakter upoważnienia, a nie polecenia), a w drugim przede wszystkim interes parafian w zakresie opieki duszpasterskiej oraz sprawowania kultu publicznego³⁶.

34 M. Zelek, *Komentarz do art. 430 k.c.*, s. 710, nb. 6.

35 W. Dubis, *Komentarz do art. 430 k.c.*, s. 944.

36 Nie polegają na działaniu „na własny rachunek” i nie prowadzą do odpowiedzialności na gruncie art. 430 k.c. również ogólne nakazy czy obowiązki religijne obowiązujące czy nakładane w ramach funkcjonowania wspólnot religijnych. Tak również wydaje się uważać Anna Wilk. Zob. A. Wilk, *Odpowiedzialność kościelnych osób prawnych*, s. 56–57. Wywodzi ona jednak odpowiedzialność przełożonego kościelnego na podstawie art. 430 k.c. w oparciu o fakt, że wykonywanie funkcji duchownego ułatwiło popełnienie deliktu (tamże, s. 60–61). Wniosek przeciwny prowadziłby do niedających się zaakceptować konsekwencji w postaci odpowiedzialności związków wyznaniowych za jakiegokolwiek zachowania jego członków związane z religijnością (np. Kościoła katolickiego za każdy czyn wykonany przez katolika w ramach poleconego przez spowiednika zadośćuczynienia za grzechy; muzułmańskiej gminy wyznaniowej za zbyt głośne odprawianie modłów przez muzułmanina; związku wyznaniowego Świadków Jehowy za naruszające dobre imię wypowiedzi wyznawcy wypowiedziane w ramach apostołatu). Są to delikty własne, za które odpowiedzialność ponoszą wyłącznie ich sprawcy, czego nie zmienia bliższy lub dalszy związek czynności z wyznawaną przez nich religią i pozostawianiem we wspólnocie opartym na luźniejszym lub ściślejszym podporządkowaniu.

3.2. Podleganie kierownictwu powierzającego i obowiązek stosowania się do wskazówek powierzającego

Zasadniczym uzasadnieniem dla wprowadzenia odpowiedzialności zwierzchnika na zasadzie ryzyka jest podleganie przez podwładnego wskazówkom (możliwość kierowania jego zachowaniem)³⁷. *Ratio legis* tego przepisu można odczytywać w połączeniu z art. 429 k.c., na gruncie którego nie jest możliwa odpowiedzialność w razie powierzenia czynności osobie zajmującej się zawodowo daną czynnością, nawet jeśli wyrządziła ona szkodę przez stosowanie się do wskazówek lub brak właściwych wskazówek powierzającego³⁸. Brak uzasadnienia, by wyłączać odpowiedzialność zwierzchnika, którego wskazówkom podlega wykonawca, nawet w sytuacji, gdy wykonawca trudni się zawodowo wykonywaniem danego rodzaju czynności. Istotą zatem odpowiedzialności opartej na art. 430 k.c. jest ryzyko związane z wydawaniem lub niewydawaniem wiążących poleceń bezpośredniemu wykonawcy i wykonywaniem tych wskazówek przez wykonawcę albo niewłaściwym wykonywaniem czynności wskutek braku takich wskazówek³⁹ oraz wpływ na przebieg czynności⁴⁰. Nadto ze słów użytych w przepisie art. 430 k.c. wynika wprost, że aby powierzający odpowiadał za cudze działania, podporządkowanie (podległość kierownictwu i obowiązek stosowania się do wskazówek) musi zachodzić przy „wykonywaniu tej [powierzonej – przyp. M. S.] czynności”. Oznacza to, że odpowiedzialności na gruncie art. 430 k.c. nie rodzi ogólna podległość wskazówkom zwierzchnika, ale tylko taka podległość, która zachodzi co do konkretnej powierzonej czynności⁴¹.

³⁷ Por. I. Długoszewska-Kruk, *Komentarz do art. 430 k.c.*, s. 1000, teza 1; W. Dubis, *Komentarz do art. 429 k.c.*, s. 942–943. Zob. też: W. Czachórski, *Czyny niedozwolone*, s. 570–571.

³⁸ Dopełnianie się obu tych regulacji wynika także z porównania odpowiedzialności powierzającego niemającego zwierzchnictwa nad wykonującym czynność (art. 429 k.c.) oraz polecającego wykonanie czynności zwierzchnika (art. 430 k.c.). Na temat uzasadnienia dla art. 430 k.c. zob. szerzej J. M. Kondek, *W sprawie wykładni pojęcia*, s. 32–35.

³⁹ Stąd nie powinien odpowiadać na zasadzie art. 430 k.c. np. powierzający czynność, który dał wykonawcy prawidłowe wskazówki, do których celowo nie zastosował się wykonawca, zanim zwierzchnik miał możliwość efektywnego wykonania nadzoru. Zob. podobnie: wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2020 r., II CSK 124/19. Por. jednak M. Wałachowska, *Komentarz do art. 430 k.c.*, s. 477, teza 5.

⁴⁰ Zob. M. Safjan, *Komentarz do art. 430 k.c.*, s. 1506, nb. 1; M. Wałachowska, *Komentarz do art. 430 k.c.*, s. 480–482, teza 16–18.

⁴¹ Przykładowo ogólny obowiązek posłuszeństwa dzieci (art. 95 § 2 k.r.o.) nie powoduje odpowiedzialności na zasadzie ryzyka rodziców za każdy delikt wyrządzony nawet umyślnie przez dziecko. Podobnie istniejący we wspólnocie religijnej ogólny obowiązek posłuszeństwa (zob. np. kan. 212

Mając powyższe na uwadze, przełożony kościelny nie odpowiada za działania podwładnego wykonywane poza obowiązkiem podległości wskazówkom i kierownictwu przełożonego kościelnego. Zatem jeśli przyjąć, że duchowny, osoba zakonna czy inna osoba podlegająca przełożonemu kościelnemu, dysponuje sferą życia osobistego, na którą nie rozciąga się podleganie wskazówkom i kierownictwu przełożonego kościelnego⁴², to nie ma również podstaw do odpowiedzialności cywilnoprawnej tego ostatniego na podstawie art. 430 k.c.

§ 1 KPK) nie zawsze rodzi odpowiedzialność osób pełniących władzę religijną za delikty osób im podporządkowanych. Rozumowanie, by podległość w ramach wspólnoty religijnej *ipso facto* pociągała za sobą odpowiedzialność przełożonego kościelnego prowadzi do niedających się zaakceptować wyników. Przykładowo, polecenie wydane przez proboszcza podczas niedzielnej kazania dotyczące pomagania swoim sąsiadom nie może prowadzić do jego odpowiedzialności w przypadku, gdy jeden z parafian, wykonując to „polecenie” pomagał w remoncie dachu sąsiada i spowodował czyjąś szkodę w postaci uszkodzenia ciała na skutek upuszczenia jakiegoś narzędzia. Analogicznie nawet w przypadku ściślejszego obowiązku posłuszeństwa (np. w ramach ślubów posłuszeństwa w instytutach życia konsekrowanego) nie każde działanie zakonnika związane z jego życiem jako osoby zakonnej będzie rodzić odpowiedzialność przełożonego. Przykładowo, przy przedstawionym powyżej błędnym rozumowaniu naruszenie przez zakonnika w ramach prowadzonego bloga o tematyce religijnej czyichś dóbr osobistych powodowałoby odpowiedzialność jego kościelnego przełożonego. Konsekwencją tego niedającego się przyjąć rozumowania byłby z konieczności nieakceptowalny wniosek, że za działanie każdego wiernego czy duchownego, które jest w jakikolwiek sposób związane z religijnością, osobistą odpowiedzialność cywilną będą ponosić solidarnie: wikariusz parafii, proboszcz parafii, wikariusz generalny, biskup diecezjalny oraz papież i członkowie soboru powszechnego.

42 Por. art. 47 Konstytucji RP; kan. 220 KPK. Odnośnie do zakresu np. władzy ordynariusza zob. J. E. Lynch, *The Obligations and Rights of Clerics*, w: *New commentary on the Code of Canon Law*, eds. J. P. Beal, J. A. Coriden, T. J. Green, Mahwah 2000, s. 346. Por. pogląd, że ksiądz „niezależnie od miejsca i okoliczności wyrządzenia szkody, *prima facie*, jest zawsze «na służbie»” (E. Łętowska, *Odpowiedzialność...*, s. 307). Podobnie wydaje się: P. Borecki, *Odpowiedzialność kościelnych osób prawnych za czyny pedofilskie duchownego*, s. 10. Zob. też: E. Łętowska, *Odpowiedzialność Kościoła za szkody*, s. 17, przyp. 40 i s. 19–20; M. Nesterowicz, *Odpowiedzialność cywilna Kościoła katolickiego za molestowanie małoletnich*, s. 16–17. Odmienne: A. Sieczych, *Odpowiedzialność odszkodowawcza związków wyznaniowych*, s. 76; A. Głowacka, *Odpowiedzialność osób prawnych Kościoła katolickiego*, s. 151. Podobnie do cytowanego poglądu przyjął Sąd Najwyższy (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2020 r., II CSK 124/19), uznając, że delikty popełnione w czasie poza wykonywaniem obowiązków duszpasterskich, przy okazji udzielania pomocy osobom w trudnej sytuacji życiowej, mieszczą się w dyspozycji art. 430 k.c. Tymczasem w przypadku przełożonego kościelnego sprawowanie bezpośredniego kierownictwa nad bieżącą działalnością podwładnego niezależnie od miejsca i czasu jest zwyczajnie niemożliwe. Uznanie odpowiedzialności przełożonych kościelnych za czyny podwładnych jako takie zobowiązywałoby ich do nadzoru, który jest niemożliwy do realnego sprawowania, a więc wbrew zasadzie *impossibilium nulla obligatio est*, ale także nadzoru, który naruszałby sferę życia osobistego duchownego.

Nieprzystawanie odpowiedzialności opisanej w art. 430 k.c. do odpowiedzialności cywilnej przełożonego kościelnego za działania podwładnego wynika jeszcze z jednego faktu. Mianowicie, niemal powszechnie przyjmuje się, że na gruncie art. 430 k.c. podwładny może mieć wyłącznie jednego zwierzchnika⁴³. Tymczasem, jak słusznie wskazuje się, struktura podporządkowania w ramach Kościoła katolickiego zakłada wielu zwierzchników⁴⁴. Skoro zatem wielość zwierzchników (hipotetycznie) dotyczyłaby tego samego zakresu czynności podwładnego kościelnego, brak jest podstaw do formułowania odpowiedzialności na zasadzie art. 430 k.c.⁴⁵.

4. Odpowiedzialność wyznaniowych osób prawnych

Na gruncie art. 429–430 k.c. odpowiedzialność ponosi podmiot powierzający wykonanie czynności. Ustalenie takiego podmiotu w przypadku funkcjonowania powierzającego w ramach jednostki organizacyjnej wymaga odróżnienia działań własnych powierzającego od jego działania w ramach struktury organizacyjnej innego podmiotu. W przypadku powierzenia w ramach działania jednostki organizacyjnej mającej zdolność prawną odpowiedzialność ponosi nie powierzająca osoba fizyczna, lecz jednostka organizacyjna. Wskazuje się mianowicie, że „zwierzchnikiem odpowiedzialnym za szkodę wyrządzoną przez podwładnego nie jest osoba fizyczna, która poleca określone zachowanie w imieniu i na rzecz kierowanej przez siebie jednostki”⁴⁶.

⁴³ Zob. m.in. W. Czachórski, *Czyny niedozwolone*, s. 574; P. Machnikowski, *Odpowiedzialność za wykonawcę*, s. 479–480, nb. 236.

⁴⁴ Przykładowo wikariusz parafialny podlega swojemu proboszczowi, biskupowi diecezjalnego oraz papieżowi.

⁴⁵ Istnienie wielu zwierzchników w ramach struktury Kościoła katolickiego zauważa się także w publikacjach, w których przyjmuje się odpowiedzialność przełożonego kościelnego za delikty podwładnego na podstawie art. 430 k.c. Zob. A. Głowacka, *Odpowiedzialność osób prawnych Kościoła katolickiego*, s. 150–151 i 153; E. Łętowska, *Odpowiedzialność za szkody*, s. 295 i 305; A. Sieczych, *Odpowiedzialność odszkodowawcza związków wyznaniowych*, s. 72. Od zasady, że tylko jeden zwierzchnik może być odpowiedzialny, uczyniono wyjątek w tym zakresie w odniesieniu do wyznaniowych osób prawnych w orzeczeniu Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2020 r., II CSK 124/19. Wydaje się, że brak dostatecznych racji za odejściem od wyżej wymienionej zasady wyłącznie w odniesieniu do podmiotów wyznaniowych.

⁴⁶ W. Dubis, *Komentarz do art. 429 k.c.*, s. 942–944. Por. M. Zelek, *Komentarz do art. 429 k.c.*, s. 703, teza 7.

Sytuacja w odniesieniu do przełożonych kościelnych jest bardziej złożona. Występują oni na ogół nie w dwóch, ale w trzech różnych rolach społecznych:

1. w charakterze organu wyznaniowej osoby prawnej (*acta de iure gestionis*) – czynności udziału w obrocie cywilnoprawnym;
2. w charakterze osoby piastującej określony urząd we wspólnocie religijnej – czynności władzy religijnej (*acta de iure imperii religiosi*);
3. w pozostałym zakresie.

Nie może ulegać wątpliwości, że działania, o których mowa w pkt. 1 i 2 powyżej, nie są tożsame⁴⁷. Istnieje bowiem szereg działań, które bezsprzecznie nie mieszczą się w zakresie działania w charakterze organu wyznaniowej osoby prawnej, a są związane z pełnieniem określonej funkcji we wspólnocie religijnej. Przykładowo udzielanie dyspens od przeszkód małżeńskich (kan. 1078 § 1 KPK), odbieranie wyznania wiary (kan. 833 n. 7 KPK), udzielanie sakramentu bierzmowania (kan. 866 § 1 KPK) czy sądzenie spraw w postępowaniu kanonicznoprawnym (kan. 1419 § 1 KPK) to kompetencje (arcy)biskupa (archi)diecezjalnego, nie są to jednak czynności wykonywane w ramach pełnienia funkcji organu wyznaniowej osoby prawnej – (archi)diecezji. Nie są one w ogóle związane z funkcjonowaniem osoby prawnej, a tylko z pełnieniem godności kościelnej. Co więcej, utożsamienie obu tych ról społecznych (organu osoby prawnej i urzędu kościelnego) prowadziłoby do naruszenia wyrażonej w art. 25 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej zasady autonomii i niezależności. Osobowość prawna na forum prawa polskiego przynależy do porządku prawnego państwowego, w którym wyłączne kompetencje ma ustawodawca państwowy. Analogicznie struktura, obsada i kompetencje urzędów kościelnych należą do spraw własnych wspólnoty religijnej.

Podstaw odróżnienia działania tego samego przełożonego kościelnego w ramach wyznaniowej osoby prawnej od działania polegającego na wypełnianiu funkcji w strukturze wspólnoty religijnej na gruncie art. 430 k.c. można doszukiwać się w przesłance działania „na własny rachunek”, a więc przez odwołanie do sfery interesów osoby prawnej. Poszukując sfery interesów wyznaniowej osoby prawnej, można przeprowadzić następujący test: jeśli dane działanie osoby fizycznej miałyby miejsce nawet w braku wyznaniowej osobowości prawnej, to nie należy ono

⁴⁷ Por. podobnie: P. Michowicz, *Pozakanoniczna odpowiedzialność*, s. 77. Wydaje się odmiennie: E. Łętowska, *Odpowiedzialność za szkody*, s. 303–304; A. Sieczyk, *Odpowiedzialność odszkodowawcza związków wyznaniowych*, s. 72. Według tego stanowiska wykonywanie czynności duszpasterskich stanowi działanie w ramach wyznaniowej osoby prawnej.

do sfery interesów osoby prawnej⁴⁸. Innymi słowy, sfery interesów wyznaniowej osoby prawnej należy upatrywać w tych czynnościach, które nie mają uzasadnienia, jeśli brak jest osobowości prawnej. Dla oceny działania w charakterze organu osoby prawnej istotne są zatem zakres obowiązków, które pojawiają się w związku z powstaniem osoby prawnej, oraz cel samej osobowości prawnej.

W tym kontekście warto wskazać, że wyznaniowa osoba prawna to taka, której celem jest umożliwienie wspólnocie religijnej zorganizowania bazy materialnej dla realizacji jej celów i udziału w obrocie prawnym w formie osoby prawnej. Przemawia za tym art. 28 ust. 1 ramowej dla polskiego prawa wyznaniowego ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania⁴⁹, zgodnie z którym w sprawach majątkowych kościoły i inne związki wyznaniowe działają poprzez swoje osoby prawne. W konsekwencji do ustalenia odpowiedzialności wyznaniowej osoby prawnej niezbędne jest ustalenie związku pomiędzy powierzoną czynnością a działalnością wyznaniowej osoby prawnej, a nie wspólnoty religijnej. Powyższego problemu nie da się uniknąć, odwołując się do tzw. winy anonimowej i obiektywizacji odpowiedzialności⁵⁰, poprzez przejście na zasady odpowiedzialności ogólnej, o której mowa w art. 416 k.c., gdyż podwładni przełożonych kościelnych na gruncie polskiego prawa nie tworzą struktury wyznaniowych osób prawnych⁵¹.

48 Przykładowo udzielenie *missio canonica* miałyby miejsce nawet wtedy, gdyby w polskim prawie diecezja nie miała osobowości prawnej. Tym samym można domniemywać, że jej udzielenie nie należy do sfery interesów osoby prawnej, a udzielający je biskup diecezjalny działa w charakterze osoby piastującej urząd kościelny, a nie organu składającego oświadczenie woli diecezji jako wyznaniowej osoby prawnej. W konsekwencji diecezja nie ponosiłaby odpowiedzialności na gruncie art. 430 k.c. za ewentualne delikty nauczyciela.

49 Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, t.j. Dz. U. z 2017 r., poz. 1153. W przypadku osób prawnych Kościoła katolickiego można wskazać, że osoby prawne prawa kanonicznego są następcą beneficjów (mas majątkowych). Brak uzasadnienia dla traktowania ich odpowiedzialników na gruncie prawa polskiego (wyznaniowych osób prawnych) za podmioty innego rodzaju.

50 Zob. E. Łętowska, *Odpowiedzialność Kościoła za szkody*, s. 7.

51 Przykładowo, mając na względzie przepisy ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 1347), można wskazać, że duchowni diecezjalni nie mieszczą się w strukturze organizacyjnej diecezji (art. 7 ust. 3 pkt 3), a członkowie zakonu nie należą do struktury organów zakonu (art. 8 ust. 2 pkt 5). Orzecznictwo, niekiedy bez bliższego wyjaśnienia, przyjmuje jednak udział osób fizycznych – niepiastujących funkcji ustawowo określonego katalogu organów – w strukturze organizacyjnej wyznaniowych osób prawnych. Tak. np. Sąd Apelacyjny w Poznaniu w cytowanym wyżej wyroku z dnia 2 października 2018 r. (I ACA 539/18). Natomiast Sąd Najwyższy w cytowanym już wyroku z dnia 31 marca 2020 r. (II CSK 124/19) wprost wskazuje, że strukturę organizacyjną wyznaniowych osób prawnych określa prawo kanoniczne, abstrahując w tym zakresie od uregulowań ustawy indywidualnej. Na problematyczność struktury

Podsumowanie

Odpowiedzialność cywilnoprawna przełożonego kościelnego za czyny podwładnego wymaga istnienia podstawy prawnej takiej odpowiedzialności. W przypadku kontraktowej podstawy odpowiedzialności konieczne jest oświadczenie woli przełożonego bądź o zaciągnięciu zobowiązania do wykonania określonego świadczenia (wówczas pośrednio odpowiedzialność może ponosić z tytułu wykonywania czynności przy udziale podwładnego), bądź o przyjęciu odpowiedzialności cywilnej za działania podwładnego. W przypadku odpowiedzialności deliktowej niezbędne jest ziszczenie się przesłanek tej odpowiedzialności, przewidzianych w art. 429–430 k.c.

Przesłanki te powinny być interpretowane zgodnie z zasadami wykładni prawniczej, w szczególności z zasadą interpretowania wyjątków w sposób ścisły i dopuszczania ich tylko w szczególnie uzasadnionych przypadkach⁵², które nie mogą być zastępowane ogólnym postulatem konieczności kompensaty krzywd poszkodowanego⁵³. Mając na względzie wyjątkowy charakter odpowiedzialności za cudze czyny, wyjątkowy charakter odpowiedzialności na zasadzie ryzyka i wyłączenie podstawowej zasady zawinienia (w przypadku art. 430 k.c.), zasadę zawężającej interpretacji przepisów wprowadzających wyjątkowe regulacje, wykładnię językowo-logiczną, wykładnię historyczną, systemową i celowościową, brak jest podstaw do przyjęcia ogólnej zasady odpowiedzialności cywilnoprawnej przełożonego kościelnego za czyny podwładnego. Odpowiedzialność taka może jednak zaistnieć w konkretnym układzie okoliczności, po zrealizowaniu się przesłanek odpowiedzialności deliktowej, a w szczególności w przypadku popełnienia deliktu przy wykonywaniu czynności powierzonych, w granicach interesu powierzającego, a zatem w granicach upoważnienia do wykonania czynności, nie zaś jedynie przy okazji jej wykonywania.

kościelnych osób prawnych w kontekście stosunku podporządkowania (dochodząc do odmiennych wniosków) zwraca uwagę E. Łętowska, *Odpowiedzialność „za” księży*, s. 295 i 305, teza 14. Różnice w obu strukturach można zaobserwować zwłaszcza na przykładzie składania oświadczeń woli za osobę prawną. Przykładowo podmioty kompetentne według prawa kanonicznego w zarządzie majątkiem (ekonom) nie należą do struktury organizacyjnej wyznaniowej osoby prawnej (diecezji). Zob. M. Strzała, *Oświadczenie woli wyznaniowej osoby prawnej*, Kraków 2019, s. 331 i 480, przyp. 1771.

52 Zob. J. Stelmach, *Kodeks argumentacyjny dla prawników*, Kraków 2003, s. 91.

53 W podobnym duchu wydaje się wypowiadać W. Dubis, *Komentarz do art. 430 k.c.*, s. 944.

ABSTRAKT

Cywilnoprawna odpowiedzialność przełożonego kościelnego za działania podwładnego w świetle prawa polskiego

Prawo polskie przewiduje szereg potencjalnych podstaw odpowiedzialności cywilnej przełożonego kościelnego za czyny podwładnego, w przypadku deliktów są to art. 429 i 430 k.c. Przepisy te przewidują w szczególności konieczność wyrządzenia szkody przy wykonywaniu powierzonej czynności. Wykładnia tych przepisów prowadzi do wniosku o braku podstaw do przyjęcia generalnej zasady odpowiedzialności przełożonego kościelnego (wyznaniowej osoby prawnej) za działania podwładnego (duchownego). Odpowiedzialność na gruncie tych przepisów jest możliwa wyłącznie w razie spełnienia przesłanek odpowiedzialności, w szczególności zaistnienia związku funkcjonalnego pomiędzy powierzoną czynnością a wyrządzoną szkodą, a które to przesłanki powinny być interpretowane zawężająco. Brak podstaw do odejścia od ugruntowanej linii orzeczniczej, która z uwagi zasady odpowiedzialności przewidzianej w art. 430 k.c., wyłącza jego zastosowanie w przypadku wyrządzenia szkody jedynie przy okazji wykonywania powierzonych zadań.

Słowa kluczowe: Kościół katolicki, delikt, zadośćuczynienie, odpowiedzialność cywilna, wspólnota religijna, duchowny

ABSTRACT

Civil law liability of the ecclesiastical superior for the actions of the subordinate in the light of Polish law

Polish law provides for a number of potential grounds for civil liability of the ecclesiastical superior for the actions of the subordinate, in particular in the case of torts, these are articles 429 and 430 of the Civil Code. These provisions provide, as a condition for liability, that damage must be caused while performing the entrusted activity. The interpretation of these provisions leads to the conclusion that there are no grounds for the general principle of responsibility of the church superior (denominational legal person) for the actions of the subordinate (clergyman). Liability under these provisions is possible only if the conditions for liability (narrowly interpreted) are met, in particular there is functional relation between the entrusted activity and the damage caused. There are no grounds for departing from the well-established line of jurisprudence which, due to the principle

of liability provided for in art. 430 of the Civil Code, excludes its application in the event of damage caused only during performing the entrusted tasks (time coincidence).

Keywords: the Catholic Church, tort, compensation, civil liability, religious community, clergy

BIBLIOGRAFIA

1. Adamczewski W., Trzeciak B., *Konkordat polski – po ratyfikacji*, „Palestra” 1998 nr 7–8, s. 74–80.
2. Borecki P., *Odpowiedzialność kościelnych osób prawnych za czyny pedofilskie duchownego. Uwagi do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2020 r., II CSK 124/19*, „Przegląd Sądowy” 2020 nr 11–12, s. 7–20, <https://doi.org/10.14746/spp.2020.3.31.2>.
3. Czachórski W., *Czyny niedozwolone*, w: *System prawa cywilnego*, t. 3, cz. 1: *Prawo zobowiązań. Część ogólna*, red. nacz. W. Czachórski, red. tomu Z. Radwański, Wrocław 1981, s. 517–713.
4. Dąbrowa J., *Odpowiedzialność deliktowa osoby prawnej za winę własną i cudzą*, „Studia Cywilistyczne” 1970 nr 16, s. 3–50.
5. Długoszewska-Kruk I., *Komentarz do art. 429 k.c.*, w: *Kodeks cywilny: komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2019, s. 998–1000.
6. Długoszewska-Kruk I., *Komentarz do art. 430 k.c.*, w: *Kodeks cywilny: komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2019, s. 1000–1001.
7. Dubis W., *Komentarz do art. 429 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2019, s. 942–943.
8. Dubis W., *Komentarz do art. 430 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2019, s. 943–944.
9. Głowacka A., *Odpowiedzialność osób prawnych Kościoła katolickiego za czyny niedozwolone*, w: *Varia II*, Wrocław 2015, s. 137–156 (Acta Erasiana, 9).
10. *Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 r. Zaktualizowany przekład na język polski, zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Poznań 2022.*
11. Kondek J. M., *W sprawie wykładni pojęcia „przy wykonywaniu czynności” na gruncie art. 430 k.c.*, „Forum Prawnicze” 2019 nr 1, s. 17–37, <https://doi.org/10.32082/fp.vii51.174>.

12. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 403 z późn. zm.
13. Kotowski A., *Z problematyki metody interpretacji językowo-logicznej – uwagi na gruncie dekodowania znaczenia prawnego-karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2015 nr 6, s. 101–135.
14. Krukowski J., *Autonomia i niezależność Kościoła i wspólnoty politycznej*, „Kościół i Prawo” 1985 nr 4, s. 51–77.
15. Krukowski J., *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 1993.
16. Kubiak R., *Przypadki odpowiedzialności cywilnej opartej na zasadach ryzyka*, „Studia i Materiały Wyższej Szkoły Marketingu i Biznesu w Łodzi” 2002 nr 9, s. 113–135.
17. Łętowska E., *Odpowiedzialność „za” księży – dyskusja ciągle niezakończona*, w: *Czynić postęp w prawie. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Birucie Lewaszewicz-Petrykowskiej*, red. M. Pyziak-Szafnicka, W. J. Katner, Łódź 2017, s. 295–310.
18. Łętowska E., *Odpowiedzialność Kościoła za szkody wyrządzone przez księży*, „Państwo i Prawo” 2015 nr 3, s. 6–20.
19. Machnikowski P., *Odpowiedzialność za wykonawcę powierzonej czynności*, w: *System prawa prywatnego*, red. Z. Radwański, A. Olejniczak, t. 6: *Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2018, s. 468–487.
20. Michowicz P., *Pozakanoniczna odpowiedzialność wyższego przełożonego zakonnego*, Kraków 2019.
21. Nesterowicz M., *Odpowiedzialność cywilna Kościoła katolickiego za molestowanie małoletnich przez księży (prawo USA i prawo polskie)*, „Przegląd Sądowy” 2014 nr 1, s. 7–18.
22. *(Nie)odpowiedzialność cywilnoprawna kościelnych osób prawnych za czyny niedozwolone popełnione przez osoby duchowne*, red. P. Sobczyk, Warszawa 2022.
23. *New commentary on the Code of Canon Law*, eds. J. P. Beal, J. A. Coriden, T. J. Green, Mahwah 2000.
24. Opalek K., Wróblewski J., *Zagadnienia teorii prawa*, Warszawa 1969.
25. Popiołek W., *Komentarz do art. 471 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, t. 1, Warszawa 2002, s. 40n.
26. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań, Dz. U. Nr 82, poz. 598 z późn. zm.
27. Safjan M., *Komentarz do art. 429 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, t. 1, Warszawa 2018, s. 1504–1506.

28. Safjan M., *Komentarz do art. 430 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, t. 1, Warszawa 2018, s. 1506–1508.
29. Sieczych A., *Odpowiedzialność odszkodowawcza związków wyznaniowych za przestępstwa seksualne popełnione przez duchownych w USA i w Polsce (casus Kościoła katolickiego)*, „Państwo i Prawo” 2017 nr 1, s. 65–77.
30. *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 2, Warszawa 1979.
31. Stelmach J., *Kodeks argumentacyjny dla prawników*, Kraków 2003.
32. Strzała M., *Oświadczenie woli wyznaniowej osoby prawnej*, Kraków 2019, <https://doi.org/10.12797/ISBN.9788381381055>.
33. Świto L., *Odpowiedzialność diecezji i parafii za delikty popełnione przez duchownego wobec małoletniego. Glosa krytyczna do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 6 września 2022 roku (I CSKP 466/22)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 27 (2024), s. 347–360, <https://doi.org/10.31743/spw.16616>.
34. Uruszczał W., *Recepcja prawa kanonicznego w obowiązującym prawie polskim*, „Annales Canonici” 2007 nr 3, s. 5–20.
35. Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, t.j. Dz. U. z 2017 r., poz. 1153.
36. Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 1347.
37. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 1740 z późn. zm.
38. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. Nr 9, poz. 59.
39. Wałachowska M., *Komentarz do art. 429 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Habdas, M. Fras, t. 3, Warszawa 2018, s. 473–476.
40. Wałachowska M., *Komentarz do art. 430 k.c.* w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Habdas, M. Fras, t. 3, Warszawa 2018, s. 476–485.
41. Wilk A., *Odpowiedzialność kościelnych osób prawnych za szkody wyrządzone wskutek przestępstw seksualnych popełnionych przez duchownych. Glosa do wyroku SN z dnia 31 marca 2020 r., II CSK 124/19, OSP 2020 nr 10, poz. 79.*
42. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 4 grudnia 2008 r., I ACA 388/08, LEX nr 1488573.
43. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 30 października 2012 r., V ACA 436/12, LEX nr 1236645.
44. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 2 października 2018 r., I ACA 539/18, LEX nr 2593664.

45. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 27 września 2018 r., I ACa 236/18.
46. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 1999 r., II CKN 324/98.
47. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 1960 r., I CR 929/59, OSN 1961, nr 3, poz. 69.
48. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 grudnia 2004 r., II CK 300/04, OSP 2006, z. 6, poz. 20.
49. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2020 r., II CSK 124/19, OSNC 2021, nr 1, poz. 4.
50. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 1977 r., I CR 444/77.
51. Zelek M., *Komentarz do art. 429 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Gutowski, t. 3, Warszawa 2019, s. 700–708.
52. Zelek M., *Komentarz do art. 430 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Gutowski, t. 3, Warszawa 2019, s. 708–715.